

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0122

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUINQUAGESIMUM
QUINTUM.*Lignum Clavorum. Lolan Waran.*

ARbor hæc magnam habet adfinitatem cum *Bintangora* seu *Caju Maria*, ejus vero truncus multo brevior & tenuior est, ita ut vir ipsum ulnis complecti possit, magisque in altum erigitur. Cortex non ita profunde fissus est, nec adeo nigricat: Ejus ramuli sunt breves, crassi, nodosi, & tanquam in genicula divisi, vetustarum vero arborum glabri sunt. Trunci cortex crassius est, multisque verrucis ac punctulis notatus. Folia ramulorum summo insident bina sibi obposita & oblique cruciata, illis *Bintangoræ* simillima, vel paulo majora, crassa quoque & scabra instar corii vel membranæ, octo decemque pollices longa, tres cum dimidio & quatuor lata, subrotunda, quædam vero bifida, nec ita glabra illis *Bintangoræ*, loco enim subtilium & parallelarum costularum hæc multas gerunt subtiles intricatasque venulas, quarum quædam rectiores sunt, magisque protuberant reliquis, ac rugosum constituunt folium: Nervus medius ingens est, superne planus & sulcatus, inferne trigonus & maxime protuberans: Petioli breves sunt & crassi, siquæ rumpantur, lac aliquod spissum & flavescens, aliquando rarum, exstillat, aliquando non. In nodosis ramis post folia flores proveniunt solitarii, quavis vero peculiari ex petiolo, multo minori illis *Bintangoræ*.

Capitula flores formantia sese aperiunt in binas virides & conchæ-formes squamas, quibus petala sex albicantia insident, quorum tria sunt majora, & extrorsum flexa, uti in *Bintangora*, odoris debilis, medium vero spatium repletum est brevibus albisque staminibus, antheras luteas gerentibus & in fundo lanuginosis: Singulis vero in ramis unus alterve tantum simul sese aperit flos, reliquis capitulis clausis. Fructus raro conspiciuntur, ac duplices ipsorum observavi differentias, quidam formam habebant illorum *Bintangoræ*, sed minores erant, & rugosi, alii vero oblongi erant, ab utraque parte acuminati, tres pollices longi, pollice crassiores, primo pallide flavescentes instar *Ochræ*, vel maturorum *Pyrorum*. Sub molli putamine ingens & oblongus reconditur nucleus, externe ex viridi nigricans, ex dura & sicca formatus substantia instar nuclei *Bintangoræ*, qui per longitudinem in bina inæqualia segmenta divisibilis est, putamen vero refertum est albicante & viscoso lacte. Unus tantum fructus in toto conspicitur ramo.

Hujus trunci lignum ad oras albicat, sensim vero interne magis rubet vel purpurascit, medullium vero seu cor ipsum ex fusco rubet instar carnis fumo indurata, circa trunci instillatorem partem, ubi aliquando foveis excavatus est, semper magis fuscum est lignum quam in superiore parte, ubi maxima ex parte albicat. Fuscum ejus cor lignum gerit solidum & durum nec ita nodosum quam in *Martabul*, sed longitudinalibus constat fibris, unde & facilius findi potest, circa radicem truncus multos quoque emittit furculos, præsertim si incurvus decumbat, ibique sit gibbosus. Flores Novembri observantur & subsequen-
tibus mensibus.

Nomen. Latine *Lignum Clavorum* ab ejus usu, quidam Malayenses arborem vocant *Cumbang Satoe*. h. e. unifloram, quum unus tantum alterve flos simul aperiatur, magis tamen nota est Amboinensi nomine *Lolan Waran*, *Lolan Waccan*, & *Lolo-Waran*, h. e. *Lolan* seu *Clavorum* lignum, cum foliis arboris *Waran* seu *Walan*, de qua in subsequenti libro, seu proprie *Bandanensis Lolan*, quum Amboinenses *Bandam Waran* vocent. In *Leytimora* nominatur, sed erronee, *Lauassin*, h. e. salsum folium, quum igni inpositum strideat, quod proprie verum est de *Folio Acido*, de quo supra capite 29. Forte hanc pro litorea habent *Lauassin*. Ternatenses illam vocant *Tatumassuniba*, h. e. Jongen *Lolan*, quod nomen commune est cum præcedenti *Martabul*. Boeroanensibus dicitur *Mattabuen* seu *Mattabue*, h. e. Murium timor ob subsequenter rationem. In Boerone *Tafobo* & *Lalan Bitauer* vocatur ob similitudinem *Bintangoræ*.

LV. HOOFDSTUK.

Spyker- ofte Nagel-Hout.

DEzen boom heeft groote gemeenschap met de *Bintangor* ofte *Caju Maria*, dog den stam is veel korter en ranker, zo dat hem even een man omvaden kan, by staat ook meer overeynd. De schorsse is zo diep niet gescheurd, nog zo swart. De ryskens zyn kort, dik, knoppig, en als in leden verdeelt, dog aan de jonge boomen zynze glad. De schorsse des stams is dik, en met veele wratten en peukeltjes bezet. De bladeren staan aan 't uitterste der takjes, twee en twee tegen malkanderen, in een schuyns kruys, die van *Bintangor* zeer gelyk, of wat grooter, mede dik en styf, gelyk leer of perkement, agt en tien duymen lang, vierdebalven en vier duymen breed, van vooren rond, en zommige gekloven; zoglad niet, als die van 't *Bintangor*, want in plaats van de subtile parallele ribbetjes aan 't zelve, hebben deze veele fyne en verwerde adertjes, waar van weynige regter en uytstekender zyn, dan de andere, en dit blad rimpelig maken. De middel-zenuwe is groot, boven plat en gewoont, van onderen driekant, en verre uytstekende. De steeltjes zyn kort en dik, als men ze afbreekt, eenige dikke en geelachtige melk, dog schaars uitswetende, zomtyds niet. Aan de geknopte takken agter de bladeren komen de bloemen voort, enkelt, en ieder op een bezondere steel, veel kleender dan die van *Bintangor*.

De knoppen openen haar in twee groene en schubswyze wangetjes, tusschen dewelke staan zes witte blaadjes, waar onder drie grotere zyn, en uytwaarts geboogen, gelyk aan de *Bintangor*, inwaarts, van een slapen reuk, de middelste spatie is uitgevuld met korte witte draadjes, geele noppen hebbende, op den grond wolagtig: Aan yder tak opent haar maar een of twee teffens, blyvende de rest in haare knoppen besloten. De vruchten ziet men zelden, en ik heb tweederley daar van gevonden, de eene waren als die van *Bintangor*, dog kleender en gerimpelt, de andere waren langwerpige, agter en vooren toegespitst, drie duymen lang, ruym een dik, eerst bleek of ooker-geel, als rype peeren. Onder een weeke schaal leyte een groote langwerpige korf, van buyten swart-groen, van een hardachtige en drooge substantie gemaakt, gelyk 't pit van *Bintangor*, die zig na de lengte in twee ongelyke stukken laat deelen, en de schaal steekt vol witachtige en kleverige melk. Men vind maar eene vrucht aan een gebeele tak.

Het hout van den stam is aan de mondten wit, en al-
lenskens na binnen toe donkerachtig of paars, regt in 't hart is het bruyn-rood, als gerookt vleesch, omtrent het onderste van den stam, daar by zomtyds bollen ofte kuylen heeft, altyd bruynder dan aan 't bovenste, daar het meest wit hout is. Het bruyn bier is een massief en hard hout, zo warrig niet als aan *Martahul*, maar regttradig, en laat zig ligter kloven. Omtrent de wortel schiet den stam ook veele scheuten uyt, inzonderheid als by wat krom leyd, en aldaar bulten heeft. De bloemen ziet men in November en de volgende maanden.

Naam. In 't Latyn *Lignum Clavorum*, dat is *Nagelen-hout*, van zyn gebruyk, zommige Maleyers noemen 't *Cumbang Satoe*, dat is *Uniflora* als een bloem, om dat men maar een of twee bloemen teffens geopent ziet, dog het is meer bekend met den Amboinschen naam *Lolan Waran*, *Lolan Waccan*, en *Loro Waran*, dat is *Lolan* of *Nagel-hout*, met bladeren van den boom *Waran* of *Walan*, waar van in 't volgende Boek, of eygentlyker *Bandanees Lolan*, om dat de *Amboinexen Banda Waran* noemen. Op *Leytimor* noemen zy 't dog abusivelyk *Lauassin*, dat is zout-blad, om dat 't in 't vuur zo knerst, het welk eygentlyk 't *Folium Acidum* is, waar van hier boven Kapittel 29. Het zy dan, dat ze dit voor een *Strand-Luassin* willen houden. De *Ternatanen* noemen 't *Tutumassuniba*, dat is jongen-*Lolan*, een naam gemeen met 't voorgaande *Martahul*. De *Boeroanen* noemen 't *Mattabuen* of *Mattubue*, dat is muryzen-vreeze, om de volgende reden. Op Boero *Tafobo* en *Lalan Bitauer*, na de gelykenisse met *Bintangor*.

Locus. In ipsa raro occurrit Amboina, ac ibi in Hitoe ora, frequentior vero est in Cerama, Bonoa, & Bourone, non tantum in litore, sed etiam ab ipso remota ad lapidis jactum.

Ufus. Fuscum ligni cor adhibetur ad clavos ligneos ex ipso formandos ad Corre Corren, aliaque majora navigia apud Ceramenses & Bonoerenses, ubi nulla alia conquiri potest Lolana, durum enim est hoc lignum & durabile in aqua marina. Coronæ cistarum & scriniorum ex hoc itidem formari possunt, si rite sit siccatum, sed aliquando poliendum & fricandum est, fuscus enim color alioquin facile in cinereum & pallidum degenerat. Bonoenses folia vel virides comburunt ramos in ædibus suis vel novis extructis hortis, ut mures pellant, qui per fridorem, horumque foliorum strepitum ac per ignem terrentur, non tantum enim instar salis strident, sed sonitum etiam & ictus quasi edunt.

In Rumphii Appendice hæc adduntur.

Hanc compara arborem cum illa Hort. Malab. part. 4. Fig. 39. ibi descripta sub nomine Tsjerou Ponna. Portugallice Ponnaco Pequeno. Belgice kleyne geele Gom-Boom, ubi ipsi fuscum tribuitur lignum, e-
dulesque fructus.

Tabula Sexagesima Quarta

Ramum exhibet arboris, quæ Lignum Clavorum præbet. Ubi Litt. A. separatam florem, B. Fructum denotat.

CAPUT QUINQUAGESIMUM S E X T U M.

Arbor Palorum. Caju Belo.

Arbor Palorum in tres dividitur species, in binas albas unamque nigram, alba iterum subdividitur in parvifoliam seu mixtam, & latifoliam.

Prima Arbor Palorum parvifolia vulgarissima est, ac mas habetur, pluribusque exsurgit stipitibus instar fruticis, quorum vero quisque crassitiem perfectæ adquirat arboris, plurimi autem non ultra crus crassescunt, non recti sed sinuati, nec multum supra radices truncum formant, qui æquali & ex cinereo rufa obducitur cortice, qui in quibusdam finditur locis, hi quoque trunci aliquando sulcati & angulosi sunt, ita ut Guajavos mentiantur arbores, quas rami ac folia quodammodo etiam referunt, tenuium vero ramorum cortex ex viridi & fusco mixtus est colore, ac per longitudinem striatus.

Folia per ordines longis in ramis locantur septem, decem, ac duodecim ab una parte non directe opposita, sed plerumque obliqua & alternata, sunt vero non longiora illis Guajavi, septem, octo, & novem pollices longa, binos lata, in vetustis vero & frugiferis arboribus breviora sunt, scabra, multisque obliquis & parallelis costis pertexta, unde & contracta sunt, nihilominus tamen glabra, splendentia, & obscure nigra.

Flores illos Mangæ referunt, sed sunt majores, longis enim insident racemis pedem longis & ultra, qui in paucos minores dividuntur laterales ramulos: Flosculi vero sunt pusilli & concavi illis Lili convalium vel Oxycanthæ similes, sed minores, minusque cavi, ex quibus brevibus formati petalis in orbem positis, coloris pallide albicantis, in horum centro quædam parva adparent albicantia stamina, in quorum medio capitulum viride conspicitur, quod in fructum excrescit. Floret Novembri & Decembri, floreque gratum Cinnamomi spirant odorem, licet per aliquot dies in ædibus fuerint depositi. Fructus dictis ex racemis dependent sibi subpositi, magnitudine globorum sclopeti, seu fructus Bori, per tres nempe fulcos in tot partes divisi, primo pallide virides, instar enu-

clea-

Plaats. Op Amboina zelfs vind men hem weinig, en aldaar op de Kust van Hitoe, meer op Ceram, Bonoa, en Bourou, niet alleen op strand, maar ook een steen-werp daar van af.

Gebruik. Het bruyne hert is in groot gebruik om boute nagels daar van te maken tot baare Corre Corren, en groote Vaartuygen, by de Cerammers en Bonoers, daar men geen ander Lolan kan hebben, als zynde hard en durabel in zee-water. Men kan 'er ook lyften tot Kisten en Kantoren van maken, als het wel gedroogt is, maar men moet 't onderhouden met schueren en polysten, anders wert de bruyne couleur graauwachtig en doods. De Inwoonders van Bonoa branden deze bladeren of groene takken in baare buyzen of nieuw-gemaakte Tynnen, om de muizen te verjagen, dewelke door het knersfen en kraken dezer bladeren en 't vuur verscbrikt werden, want ze niet alleen knersfen als zout, maar ook een geraas maken, en slagen geven.

Dit wert in het Byvoegzel van Rumphius daar by gedaan.

Vergelykt dezen boom met een andere in Hort. Malab. part. 4. Fig. 39. beschreven, onder den naam van Tsjerou Ponna. In 't Portugeesch Ponnaco Pequeno. Op Duitfch kleene geele Gom-Boom; alwaar hem een bruyne hout en eetbare vruchten worden toegeschreeven.

De vier- en zestigste Plaat

Vertoont een Tak van de Nagel-Boom. Alwaar Lett. A. deszelfs bloem afzonderlyk, B. De vrugt aanwyft.

LVI. H O O F D S T U K.

Paalen-Boom.

Arbor Palorum werd verdeelt in drie soorten, te weten twee witte en een zwarte. De witte werd wederom onderdeelt in een kleenbladige ofte gemengde, en een grootbladige.

De eerste Arbor Palorum parvifolia, is 't gemeenste, en werd voor 't mannetje gebouden, en schiet op met meer stammen gelyk een struyk, doch werd ieder zo dik, als een Formeele-boom, doch de meeste werden niet boven een been of dye dik, niet regt, maar wat bogtig, en niet ver boven de wortel een stam makende, met een even en uyt den stam afhangende takken, die zig hier en daar schilfert, en de stammen zyn ook zomtyds gevoort en geboekt, zo dat menze voor Gujavos-boomen zoude aanzien, waar na de takken en bladeren ook eenigzints gelyken, doch de schorsse van de dunne takken is uyt den groenen en bruynen gemengt, en in de lengte wat gestreept.

De bladeren staan mede in ryen tegen malkanderen, aan de lange en styve takken, met zeven, tien, entwaalf aan eene zyde, aan de meeste niet regt, maar schuyns tegens malkander. Zy zyn niet langer, dan die van Gujavos, zeven, acht, en negen duymen lang, twee breed, doch aan de oude en vrucht dragende stammen zyn ze korter, styf, met veele parallele ribben dwers doorregen, en daar door gefronst, niet te min glad, glimmende, en zwart-groen.

Het bloeizel gelykt dat van de Mangas, doch is grooter, want het staat aan troffen een voet lang en meer, die bun in weinige zyde-steelen verdeelen. De bloempjes zyn kleen en bol, het Lillium Convallium of Mey-bloemen gelyk, doch kleender en min bol, gemaakt van vyf korte blaadjes, die in een kring staan, bleek-wit van couleur, binnen ziet men ettelyke kleene witte draatjes, met een groen knopje in de midden, waar uyt de vrucht werd. Het bloeyt in November en December, en zyn bloeizel riekt lieflyk na Caneel, al heeft 't eenige dagen in huys geleegeen. De vruchten hangen aan de voornemde troffen agter malkander, in de grootte van roer-kogels, of de vrucht van Bori, te weten, door drie voorens in zo veel deelen verdeelt, eerst bleek-groen, daar na geel, daar binnen vind men drie witte langachtige korls, gelyk